

Prof. dr hab. Andrzej Szpak
Zakład Epidemiologii i Biostatystyki
Instytut Medycyny Wsi
w Lublinie

Recenzja
rozprawy doktorskiej magister Izabeli Doroty Gołębiak
z tytułu:
„Ocena wpływu wybranych interwencji edukacyjno-informacyjnych na wykonawstwo
oraz postawy wobec szczepień przeciw grypie personelu pielęgniarskiego”

na zlecenie: I Wydziału Lekarskiego
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego
promotor pracy: dr hab. n. med. Aneta Nitsch-Osuch

Szczepienia wpisują się w obszar jednego z najistotniejszych problemów zdrowotnych człowieka z tytułu ich wpływu na zachorowalność oraz śmiertelność z powodu chorób infekcyjnych.

Rola szczepień w oparciu o dowody naukowe i historię chorób infekcyjnych przyjmujących w przeszłości formę epidemii czy pandemii wydaje się nie podlegać dyskusji, tymczasem wobec braku groźby tej czy innej epidemii brak czujność w tym względzie można usprawiedliwiać w przypadku osób nie znających biologii człowieka, lecz w przypadku środowiska medycznego sytuacja ta powinna budzić niepokój.

Polska zaliczana jest wśród krajów UE o najniższej wyszczepialności przeciw grypie. Mimo przyjętych w kraju regulacji prawnych w odniesieniu do szczepienia przeciw grypie jako szczepienia zalecanego, zwłaszcza dla pracowników medycznych, wyszczepialność populacji wynosi 3%, natomiast w odniesieniu do poszczególnych zawodów medycznych informacje są wprawdzie cząstkowe i niepełne, lecz budzące zdziwienie i wymagające interwencji.

1. Charakterystyka i ocena formalna rozprawy.

Rozprawa doktorska magister Izabeli Doroty Gołębiak z tytułu: *Ocena wpływu wybranych interwencji edukacyjno-informacyjnych na wykonawstwo oraz postawy wobec szczepień przeciw grypie personelu pielęgniarskiego* pod względem struktury ma składowe typowe dla oryginalnych opracowań. Tekst dysertacji 142 stronicowy zawiera: *Wstęp* - 11 stron, *Przesłanki pracy* - 3 strony, *Cel pracy, Material i metody* zajmują 15 stron, *Wyniki* - zajmują 40 stron, *Dyskusja* - 22 strony, *Wnioski* - zajmują stronę, *Bibliografię* składającą się z 177 pozycji. *Streszczenie w języku polskim i angielskim* poprzedza *Wstęp*. Praca zawiera *Spis tabel i rycin* oraz *7 załączników*, a także objaśnienie używanych skrótów.

W ocenie redakcyjnej należy podkreślić wysoką staranność edytorską pracy. Język recenzowanej rozprawy jest poprawny, używane pojęcia są merytoryczne i precyzyjne w ramach omawianej tematyki.

2. Charakterystyka i ocena merytoryczna rozprawy.

Tematyka pracy dotyczy problematyki szczepień przeciw grypie personelu pielęgniarskiego w Polsce. Wychodząc z przesłanek, iż w trosce o zdrowie na etapie poprzedzającym zachorowanie powinny być uwzględniane fakty i dopiero na ich podstawie powinny być budowane adekwatne programy i strategie zdrowotne, Doktorantka za cel dysertacji obrała poznanie i ocenę wyszczepialności oraz wpływu wybranych interwencji edukacyjno-informacyjnych na wykonawstwo oraz postawy wobec szczepień przeciw grypie personelu pielęgniarskiego, w oparciu o nowoczesne metody epidemiologiczne i biostatystyczne.

2.1. Trafność wyboru tematu i aktualność podjętej w dysertacji tematyki badawczej.

Doktorantka wprowadzając w tematykę dysertacji we *Wstępie* wyróżniła 6 podrozdziałów liczących łącznie 11 stron oraz wykorzystała 80 pozycji piśmiennictwa (w tym 61 anglojęzycznych).

Należy podkreślić merytoryczne oraz zwięzłe przedstawienie problematyki etiologii, epidemiologii, kliniki, a także profilaktyki grypy ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę szczepień przeciw grypie. Doktorantka posiłkowała się w tym celu źródłowymi informacjami WHO, PZH oraz ponad 40 pozycjami piśmiennictwa z ostatnich 5 lat.

W jednym z podrozdziałów *Wstępu* Doktorantka na 7 stronach omówiła populacyjne obciążenie grypą na świecie, w Europie i w Polsce. Doktorantka wykazała widoczny dystans Polski w stosunku do niektórych krajów Europy (nawet 10-krotny) odnośnie wyszczepialności przeciw grypie całej populacji oraz personelu medycznego. Doktorantka wskazała, iż Polska jest na jednym z ostatnich miejsc w Europie w realizacji tych szczepień przez personel medyczny - 6%, przy wyszczepialności w Wielkiej Brytanii wynoszącej 55% i 31% na Węgrzech, choć w Polsce zalecenia GIS-u są w standardach WHO i USA.

Dużo miejsca we *Wstępie* Doktorantka poświęciła grypie jako zakażeniu szpitalnemu z udziałem w nim pacjentów oraz personelu medycznego. Na podstawie ponad 20 pozycji piśmiennictwa Doktorantka wykazała, iż ogniska epidemiczne grypy w szpitalu charakteryzują się między innymi: wysokimi kosztami związanymi z wygaszaniem ogniska, niskim stanem zaszczepienia przeciw grypie personelu medycznego oraz częstej obecności personelu medycznego w pracy z objawami infekcji dróg oddechowych.

Doktorantka przedstawiła także regulacje prawne funkcjonujące w różnych krajach oraz w Polsce dotyczące szczepień personelu medycznego przeciw grypie w zestawieniu ze stanem faktycznym wyszczepialności zawodów medycznych. Wykazała również, iż działania w celu podniesienia wyszczepialności personelu medycznego, w tym pielęgniarskiego poprzez objęcie tych grup zawodowych programami interwencyjnymi (edukacyjno-informacyjnymi) są w Polsce stosunkowo słabo rozbudowane oraz merytorycznie niedoskonałe.

Z przytoczonej sytuacji w Polsce w odniesieniu do personelu pielęgniarskiego Doktorantka wskazała przesłanki oraz celowość poznania i dokonania kompleksowej oceny problemu wyszczepialności, posługując się nowoczesnymi metodami epidemiologicznymi i biostatystycznymi.

Ocena treści wprowadzenia do problematyki dysertacji wykazuje pełne przygotowanie teoretyczne Doktorantki do podejmowania procedur badawczych dotyczących aspektów wyszczepialności personelu medycznego przeciw grypie.

2.2 Sformułowany cel pracy

Głównym celem dysertacji jest poznanie i ocena aktualnego wykonawstwa szczepień przeciw grypie u personelu pielęgniarskiego oraz identyfikacja czynników zachęcających i zniechęcających do wykonania ww. szczepień, a także ocena skuteczności zrealizowanych interwencji edukacyjno-informacyjnych w zakresie zwiększenia wyszczepialności i kształtowania postaw wobec szczepienia przeciw grypie personelu pielęgniarskiego.

Celowość podjętych badań w pełni uzasadnia przedstawione przez Doktorantkę wprowadzenie do dysertacji, a sformułowane cele są poprawne pod względem formalnym oraz merytorycznym i odpowiadają tytułowi pracy.

Należy podkreślić trafność wyboru tematu i aktualność podjętej tematyki badawczej, wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych oraz wiedzy dotyczącej uwarunkowań zachorowania na grypę oraz efektywnych działań profilaktycznych.

2.3 Zastosowane metody i materiał badawczy

Rozdział *Material i metody* jest merytoryczny i wyczerpujący w swoich treściach w odniesieniu do sprecyzowanego problemu badawczego, grupy badanej i zastosowanych metod.

Badaniem objęto 770 pielęgniarek uzupełniających wykształcenie na studiach pomostowych.

Samo badanie przebiegało w dwóch etapach. Etap I był badaniem przekrojowym, które miało na celu określenie aktualnego wykonawstwa szczepienia przeciw grypie oraz identyfikację czynników motywujących i zniechęcających do wykonania szczepienia przeciw grypie. Do II etapu przystąpiło 329 osób, wśród których utworzono 4 podgrupy uczestniczące w 4 różniących się programach edukacyjno-informacyjnych dotyczących profilaktyki grypy. Po zrealizowaniu programu interwencyjnego oceniono wykonawstwo szczepień oraz oceniono postawę wobec szczepienia przeciw grypie w każdej w podgrup.

Zarówno w I jak w II etapie Doktorantka wykorzystywała metodę sondażu diagnostycznego, zaś techniką badawczą była ankieta, a narzędziem autorski kwestionariusz ankiety. Oba autorskie kwestionariusze podlegały walidacji przy użyciu metody powtórnego pomiaru, z wyznaczeniem współczynnika Crombach i Cohena. Uzyskane przez Doktorantkę wyniki wskazują, iż wykorzystane w dysertacji narzędzie badawcze było dokładne, powtarzalne i spójne. Rozdział *Material i metody* kończy logiczna charakterystyka zasad wykorzystywania przez Doktorantkę metod statystycznych w opracowaniu informacji uzyskanych w badaniu.

Metody epidemiologiczne i statystyczne, którymi posługiwała się w swojej pracy Doktorantka są adekwatne i zalecane przy analizach problematyki zachowań zdrowotnych. Na podkreślenie zasługuje zastosowanie przez Doktorantkę procesu walidacji kwestionariuszy badawczych, co jest warunkiem gwarantującym uzyskanie wiarygodnych i porównywalnych wyników. Uważam, że rozdział *Material i metody* został przystępnie, wyczerpująco i poprawnie zredagowany.

Przedstawiona wyżej charakterystyka dysertacji odnosząca się do *Celu pracy* oraz *Materialu i metody* świadczy o bardzo dobrym przygotowaniu Doktorantki do prowadzenia działalności naukowo-badawczej w zakresie nauk o zdrowiu.

2.4 Wyniki

Wyniki swoich badań, odnoszących się do I i II etapu, Doktorantka przedstawiła w dwóch podrozdziałach liczących 40 stron. Całość rozdziału *Wyniki* Doktorantka opatrzyła czytelną oraz bardzo staranną formą graficzną w postaci 16 tabel i 8 rycin.

Najbardziej interesującą i ważną informacją było wykazanie przez Doktorantkę, iż po pełnej interwencji edukacyjno-informacyjnej (składającej się ze szkolenia stacjonarnego uzupełnionego po 2 tygodniach przekazaniem pisemnej informacji w postaci ulotki, a także przekazaniem po następnych 2 tygodniach krótkiej informacji z wykorzystaniem SMS o możliwościach wykonania szczepienia przeciwko grypie) istotnie zwiększył się odsetek zaszczepionych przeciw grypie pielęgniarek z 15% do 36%. Natomiast podstawowa forma kształcenia w postaci e-learningu lub pominięcie przekazania z wykorzystaniem SMS krótkiej wiadomości tekstowej o możliwości szczepienia w obu typach szkolenia podstawowego nie zmieniło istotnie sytuacji w zakresie wyszczepialności przeciw grypie.

W grupie pielęgniarek o istotnym przyroście wyszczepialności uzyskano także korzystną zmianę niektórych elementów postawy wobec szczepienia przeciw grypie, takich jak: postrzeganej własnej podatności na infekcję wirusem grypy, postrzeganej ciężkości przebiegu tej infekcji, postrzegania skutecznego zapobiegania infekcji grypowej w następstwie szczepienia oraz niepodnoszenia poszczepiennych działań niepożądanych jako wysokiego zagrożenia.

Uzyskany duży zasób informacji dotyczących określonej tematyki badawczej, przedstawiony w rozdziale *Wyniki*, został przez Doktorantkę opracowany z wykorzystaniem adekwatnych metod statystycznych oraz przedstawiony w sposób przejrzysty. Jedynie podpis tabel nr: 11,14,15,16,18,20 należy uzupełnić informacją o zastosowanym teście statystycznym.

2.5 Dyskusja

W liczącej 22 strony *Dyskusji*, wykorzystując zebrane obszernie piśmiennictwo (86 publikacji). Doktorantka porównała wyniki badań własnych z wynikami badań innych autorów. Zwłaszcza ustosunkowała się odnośnie niskiej wyszczepialności przeciw grypie badanych pielęgniarek wskazując, iż tylko w nielicznych krajach świata stwierdzono poziom wyszczepialności rzędu kilkunastu %, gdy wartości najwyższe rzędu 80-90% charakteryzują systemy ochrony zdrowia m. innymi USA, gdzie od lat konsekwentnie realizowane są strategie promowania szczepień przeciwko grypie, wspomagane regulacjami prawnymi związanymi z zawarciem umowy o pracę obligującej do tego szczepienia.

Doktorantka podkreśliła, iż obiektywne czynniki zewnętrzne (organizacyjne i finansowe) były głównymi czynnikami zniechęcającymi pielęgniarki do wykonania szczepień, tym niemniej Doktorantka stoi na stanowisku, iż brak dostatecznej wiedzy wakcynologicznej pielęgniarek jest istotną przyczyną ich niskiej wyszczepialności przeciw grypie. Zajęte stanowisko wynikało między innymi z faktu, iż na decyzję wykonania szczepienia przeciwko grypie wpływało szereg czynników subiektywnych pielęgniarek, spośród których chęć ochrony siebie przed zachorowaniem choć było głównym czynnikiem subiektywnym decydującym o wykonaniu szczepienia przeciw grypie to dotyczyło tylko 32% badanych, przy jednocześnie 42% pielęgniarek nieuzasadnienie obawiających się niepożądanego odczynu poszczepiennego. Doktorantka wykazała, iż tylko nieliczne pielęgniarki identyfikowały poprawnie swoje luki w wiedzy na temat grypy i szczepień przeciw grypie, co w części pokrywało się z fałszywymi informacjami coraz częściej krążącymi wśród pacjentów i w całej populacji.

Ciekawym spojrzeniem Doktorantki na wyszczepialności personelu pielęgniarskiego było ujęcie tego problemu w aspekcie etycznym, mając na uwadze z jednej strony fakt narażenia na zakażenie wirusem grypy podopiecznego przez pielęgniarkę pracującą z aktualną infekcją grypową oraz z drugiej strony fakt świadomej decyzji pielęgniarki zaszczepienia się, przez co unika ona sama zakażenia grypą i nie staje się dla podopiecznych źródłem tego zakażenia. Doktorantka wskazała przy tej okazji na bardzo złożone i niespójne motywacje pielęgniarek do wykonania szczepienia, ponieważ wprawdzie 66% pielęgniarek uważało że szczepienie jest obowiązkiem etycznym personelu medycznego wobec podopiecznych pacjentów, a także 76 % uznawało zainfekowanie grypą pacjenta w szpitalu jako zakażenie szpitalne ale jednocześnie tylko 45% stało na stanowisku, iż szczepienie przeciwko grypie personelu jest zalecane u wszystkich pracowników mających kontakt z pacjentem oraz tylko 40% uczestniczących w badaniu pielęgniarek uważało, iż jest w grupie ryzyka. Dopelnieniem poznania aspektu etycznego związanego z minimalizacją transmisji wirusów grypy w warunkach szpitalnych byłoby poznanie jaki odsetek badanych pielęgniarek, u których występowała infekcja dróg oddechowych świadomie świadczył usługi podopiecznym, gdyż jak podaje jedna z cytowanych przez Doktorantkę pozycji piśmiennictwa zdarzało się to aż 75 % rezydentom i 37% lekarzom.

Doktorantka na podstawie zidentyfikowanych czynników wpływających na wyszczepialność wykazała istotną rolę czynników zależnych od samych pielęgniarek takich jak: zasób wiedzy pielęgniarek na temat grypy oraz także ich przekonania o efektywności szczepień w profilaktyce grypy ukształtowanych procesem edukacyjnym. O wyborze przez Doktorantkę zastosowanej metody edukacyjnej, uwzględniającej model wiary w zdrowie (HBM) zadecydowały względy praktyczne. Po zweryfikowaniu z piśmiennictwem światowym swoich wyników dotyczących efektów zrealizowanego programu interwencyjnego Doktorantka uznała, iż model oparty na szkoleniu tradycyjnym, uzupełniony wręczoną osobiście ulotką oraz działaniem przypominającym w postaci krótkiej wiadomości tekstowej przekazanej SMS należy uznać za zalecany w kształtowaniu postaw wobec szczepień przeciw grypie. Doktorantka podkreśliła w *Dyskusji*, iż implementacja interwencji o potwierdzonej skuteczności

w środowisku zawodowym pielęgniarek jest główną drogą osiągnięcia zamierzonych efektów w zakresie ich wyszczepialności.

W całej pracy można zauważyć duży krytycyzm Doktorantki odnośnie zagadnień metodycznych odnoszących się do zrealizowanej części doświadczalnej oraz cytowanych publikacji. Stanowisko to sformalizowała Doktorantka między innymi w podrozdziale *Dyskusji p.t. Zalety i ograniczenia pracy*. Trzeba przyznać, iż ten rozdział dopełnia przekonanie piszącego o dużej dojrzałości badawczej i bardzo dobrym przygotowaniu teoretycznym Doktorantki, co w sumie składa się na wysoki poziom merytoryczny pracy.

2.6. Wnioski

Wyniki własnych badań oraz krytyczna ich weryfikacja pozwoliły Doktorantce sprecyzować ostatecznie 5 wniosków.

W odniesieniu do sytuacji dotyczącej wyszczepialności wykazany jej poziom Doktorantka uznała za bardzo niski (15%), wskazując jednocześnie konieczność podjęcia efektywnych działań edukacyjnych mających na celu zmianę tej sytuacji.

Doktorantka stoi na stanowisku, iż w działaniach edukacyjnych powinno uwzględniać się zidentyfikowane czynniki zniechęcające i zachęcające do szczepienia.

Model interwencji celem zapewnienia istotnego zwiększenia wyszczepialności oraz ukształtowania kompleksowej korzystnej postawy wobec szczepień, powinien być wg Doktorantki oparty na szkoleniu tradycyjnym, uzupełniony wręczoną osobiście ulotką oraz działaniem przypominającym w postaci krótkiej wiadomości tekstowej przekazanej SMS. Pozostałe modele w postaci szkolenia niestacjonarnego jak i pojedyncze składowe zidentyfikowanego efektywnego modelu nie powinny być wg Doktorantki zalecane i realizowane.

Wnioski są odzwierciedleniem uzyskanych przez Doktorantkę własnych wyników, są one kompletne, a także w pełni korespondują z przyjętym celem badania oraz tytułem dysertacji.

2.7 Wykorzystanie i znajomość literatury.

W dysertacji Doktorantka wykorzystwała różnorodne źródła bibliograficzne dotyczące obszaru wiedzy medycznej i nauk o zdrowiu wymagające dużego nakładu pracy i zaangażowania przy opracowaniu zagadnienia. Należy podkreślić właściwy dobór piśmiennictwa, jego umiejętne przytaczanie i interpretowanie, w tym źródeł w postaci dokumentów wewnętrznych oraz źródeł internetowych. Piśmiennictwo liczy 177 pozycji, w tym 116 pozycji anglojęzycznych, 76% cytowanych pozycji pochodzi z ostatnich 5 lat.

3. Podsumowanie i wniosek końcowy

Reasumując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska magister Izabeli Doroty Gołębiak zatytułowana: *Ocena wpływu wybranych interwencji edukacyjno-informacyjnych na wykonawstwo oraz postawy wobec szczepień przeciw grypie personelu pielęgniarskiego* stanowi cenne i ciekawe opracowanie naukowe, o dużej wartości użytkowej w obszarze medycyny zapobiegawczej i nauk o zdrowiu. Temat został wybrany właściwie, a przeprowadzone badanie wymagało dużego wysiłku organizacyjnego. Uważam, że praca jest bardzo interesującym opracowaniem uzupełniającym wiedzę, w obszarze tak istotnym dla ochrony zdrowia jednostki i populacji. Pracę oceniam bardzo wysoko i wnioskuję o jej wyróżnienie.

Rozprawa doktorska magister Izabeli Doroty Gołębiak zatytułowana: *Ocena wpływu wybranych interwencji edukacyjno-informacyjnych na wykonawstwo oraz postawy wobec szczepień przeciw grypie personelu pielęgniarskiego* spełnia wymogi na stopień doktora określone w art.13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz.595, z późn.zm.) i z pełnym przekonaniem wnioskuję do Rady I Wydziału Lekarskiego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego o dopuszczenie magister Izabeli Doroty Gołębiak do dalszych etapów przewodu doktorskiego w zakresie nauk o zdrowiu.